УДК 811.161.2'373 (091)

Іван САБАДОШ

ЗБАГАЧЕННЯ ЛЕКСИКИ ДИКОРОСЛОЇ ТРАВ'ЯНИСТОЇ ФЛОРИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XIX – ПОЧ. XX ст. (РОДИНА ORCHIDACEAE)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Вип. 1 (29).
Сабадош І. Збагачення лексики дикорослої трав'янистої флори в українській мові XIX – поч. XX ст. (родина orchidaceae); 11 стор.; кількість бібліографічних джерел – 43; мова українська.

Анотація. На основі даних пам'яток писемності характеризуються нові назви дикорослих трав'янистих рослин, що появилися в українській мові в період XIX – початку XX ст. З'ясовуються шляхи виникнення цієї лексики, мотиви номінації, походження, творення. Використовується також у міру можливостей аналогічний матеріал інших слов'янських мов.

Ключові слова: назва, номен, мотивація назви, етимологія, українська мова.

На відміну від назв видів багатьох інших родин дикорослої трав'янистої флори, характерною ознакою назв рослин родини зозулинцеві (orchidaceae) є те, що всі вони вперше починають фіксуватися в джерелах української мови не раніше середини XIX ст. В українській мові немає жодної назви цих рослин, успадкованої не тільки від праслов'янської, але й від староукраїнської мови. Проте флорономени XIX – поч. XX ст. відіграли важливу роль у формуванні нормативних назв рослин сучасної української літературної мови.

Найвідоміші людям рослини родини зозулинцеві – це види роду Orchis L., більшість їх, як і багато інших рослин цієї родини, мають своєрідний корінь, що складається з двох бульб, які нагадують testiculus, а в своєму складі містять активну збуджувальну речовину, у зв'язку з чим їх відвар використовують у народній медицині для лікування чоловічої імпотенції, пор. ([Ан.: 196, 232–234]). Саме цими властивостями, а також пов'язаними з ними народними повір'ями мотивується ряд назв багатьох видів Orchis та інших рослин цієї родини, зокрема джерела зберегли такі спільні назви видів Orchis: *зозу́лині сльо́зи* [Рог.: 130; Гр., II: 177], *зозу́лині сльо́зки* [Ум., IV: 227], галиц. *зазулині черевички* [Нов.: 100] та *зозулеви черевички* [Гавр.:142], *зозу́ля, зазу́ля* (зах.укр.) [Гол.: 563] (ці ботанічні номени виникли внаслідок переосмислення словосполучень і слова *зозу́ля* передовсім на тій підставі, згідно з якою в багатьох народів цей птах символізує ласку, любов, плодовитість [Mach.: 299; ЕСУМ, II: 273–274]; можливо, також мотивуються часом цвітіння рослин – коли кують зозулі; композит *сльо́зи* пов'язується, очевидно, з двома бульбами кореня, а назва *зазулині черевички,* ймовірно, перенесена від Cypripedium calceolus L.), *зазули́нець* [ВхГик.: 30; Жел.: 246], *зазулька* (бойк.-галиц. [Вол.: 85; ВхПч., I: 34]), *зозу́льки* [Рог.: 130; Ум., II: 25; Гр., II: 177], *зезю́льки* [Рог.: 130; Гр., II: 148] (все це деривати від *зозу́ля* і под. або університи, які виникли на основі назви типу *зозу́лині сло́зи* id.), *лю́бка, любки́* (черніг.), *лю́бжа, люби́-мене́-не-поки́нь* [Рог.: 130; Гр., II: 385, 386]. Оостанні номени пов'язується з *люби́ти* на тій основі, що відвар кореня рослин використовують як любовний напій.

Із оригінальних назв окремих видів Orchis L. фіксуються для виду O. militaris L. (поширений у Карпатах, Прикарпатті, рідко в Правобережному Поліссі, Лісостепу, Степу, Криму) *болотний півник* [Авг.: 50; Ан.: 233; СБН: 105] (компонент *болотний* мотивується зростанням рослини на болотних луках, *півник* – асоціацією суцвіття рослини із гребенем півня або перенесено від Iris L.), *болотний пітушок* (полт. [Авг.: 50; ВхПч.: IV: 15; СБН: 105]), *зазу́линець пря́мик* [Жел.: 785; ВхБот.1905: 50] (компонент *пря́мик* – від діалектного акцентного варіанта *пря́мий,* пов'язується, ймовірно, з прямим стеблом, пор. [ЕСУМ, IV: 620]), *слочок* (буков. [Hl.: 8]; очевидно, від зах. укр. *сличо́к, шличо́к* – демінутива від *шлик, шлык* 'зимова суконна шапка' [Гр., IV: 151; ССк.: 422]; ботанічний номен зумовлений тим, що листочки суцвіття складені у формі шолома, див. [ЕСУМ, V: 309]; пор. видове означення наукової назви цієї рослини в латинській, українській та інших наукових номенклатурах: укр. *шоломоносний,* рос. *шлемоносный,* лат. *militaris* [ОВРУ: 410] – від *militaris* 'військовий; воїн' [ЛРС: 636], мається на увазі стародавній воїн у шоломі – І.С.); для виду Orchis mascula L. – *попові яйця* (поділ. [Ан.: 233; Ум., IV: 227]; ця метафорична назва мотивується коренем, що складається з двох бульб, які нагадують ядра самця), *мудя́тник* [Вол.: 86; Жел.: 457] (похідне від укр. діал. *му́до* 'ядро самця' [Гр., II: 452]; пор. лат. *orchis* id. – див. нижче), *земляне серце* [1893, Mak.: 249] (мотив номінації, мабуть, той самий, що і в попередніх двох назвах; пор. рос. діал. *яйцо лисье* 'Orchis' [Ан.: 233]; для виду Orchis morio L. (зростає в Закарпатті, Карпатах, Розточчі-Опіллі, південному Поліссі, Лісостепу, рідко в Степу) – *зазу́лячі чобітки́* (галиц. [ВхПч., II: 34; Жел.: 246];

© І.Сабадош, 2013

ймовірно, перенесено від Cypripedium calceolus), *дрéмлик* [Вол.: 85; Гр., I: 442] (мабуть, від *дрімáти,* але мотивація фітономена неясна, пор. [ЕСУМ, II: 125]). У цей період появляється вперше й інша назва для роду Orchis – *орхідеї* [1900, СБН: 105], яка походить від новолатинської назви родини зозулинцеві *orchideae* (пізніше *orchidaceae*), утвореної від лат. *orchis* ʻорхідея, зозулинець' < гр. *ορχις* ʻяєчко, ядро' [ЕСУМ, IV: 216; ДГРС: 1198; ЭСЛНР: 110]. Нормативними в українській літературній мові назвами роду Orchis L. стали *зозýлинець* і *орхідéя* [СУМ, III: 678; V: 751; ОВРУ: 410]. Уперше уживається як науковий термін *зазулинець* у [ВхГик.: 30], потім у [Мел.:190] і ухвалюється уцій ролі у формі *зозýлинець* у [СБН: 105].

Із роду Orchis ботаніки недавно виділили рід Dactylorhiza Nevski. Як позначення рослини D. maculata Vermeulen (Orchis maculata L.; поширена в Закарпатті, Карпатах, зрідка в Розточчі-Опіллі) записано спеціальні назви *кýрячі сльóзи* [Вол.: 86; Жел.: 392] (утворена за зразком *зозýлині сльóзи*), *пресвятóї дворýчки* (волин. [Нов.: 100; Жел.: 175]; мотивується пальцеподібним коренем).

Як нові назви найвідомішого в народі виду роду Cypripedium – C. calceolus L. (поширений в окремих місцях Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Ровенської областей та на півдні Криму) – виявляються номени: *черевичок хороший* [Вол.: 87], *зозýлині черевúчки* [Ан.: 120; Ум., II: 25] (означення *зозýлині* мотивується часом цвітіння – коли кують зозулі, а *черевúчки* формою губи квітки, детальніше [Сабадош 1996: 115], див. ще [Mach.: 296; PO: 246; ЕСУМ, II: 273–274]), *зязюлькú* [Піск.: 95; Жел.: 319] (університ від *зозýлині черевúчки* id.), *жóвті зозýльки, жóвті зязюльки* [Рог.: 120; Ум., II: 25; Гр., I: 489; II: 177 та ін.] (означення *жóвті* зумовлене кольором губи квітки), *терлúч* (волин. [1889, Мел.: 93]; перенесено від Gentiana L.). Назва *зозýлині черевúчки* стала нормативною в українській науковій ботанічній номенклатурі: в одних виданнях подається тільки для позначення роду Cypripedium L. [ОВРУ: 406], а в інших – для виду Cypripedium calceolus L. [ВРУ: 178; РУСб: 163], оскільки в Україні він єдиний, що належить до іншого роду.

Для рослини Corallorhiza trifida Châtel. (C. innata R. Br.), яка зростає в Карпатах (Чернівецька обл.), Розточчі-Опіллі, Поліссі, Лісостепу, зрідка в гірському Криму, зафіксовано назву *урíсник коралькóвець* [ВхГик.: 31; ВхСпис: 33; Жел.: 1015]. Обидва компоненти цієї складеної назви пов'язуються із характерним коралоподібним коренем рослини; пор. лат. *corallorhiza,* утворене від гр. *κοράλλιον* ʻкорали' і *ρίζα* ʻкорінь' [PO: 240]; пор. ще пол. *koralowy korzeń* [Maj., II: 235], чес. *koralice,* слвц. *koralica* id. [Mach.: 300]. Українську назву утворив, очевидно, І.Верхратський, зокрема компонент *урíсник* – від *у(в)ростáти, у(в)ростú* (йдеться про корінь), мотивується, можливо, м'ясистим, розгалуженим, коралоподібним корінням, пор. [ЕСУМ, VI: 42–43]. У сучасній українській науковій ботанічній номенклатурі лексема *коралькóвець* стала нормативною для позначення роду Corallorhiza Chatel. [ОВРУ: 407].

Уперше фіксуються назви рослини Listera ovata R.Br., поширеної майже по всій території України: *зозýлині сльóзи* [Рог.: 127; Жел.: 312; Гр., II: 177], *зозýлині сльóзки* [Ан.: 196; Ум., I: 29] (образні назви, мотивовані використанням рослин родини зозулинцеві для збудження кохання [Ан.: 196]), *зозýлині рушничкú* [Рог.: 127; Жел.: 312; Гр., II: 177], *зозýлині рушникú* [Піск.: 33; Ум., I: 29] (у цих метафоричних назвах компонент *рушничкú, рушникú* пояснюється тим, що в рослини тільки два листки, які сходяться в одному місці і асоціюються з українськими весільними рушниками), *стулúгуз* [Рог.: 127; Гр., IV: 222] (від словосполучення *стули гуз,* у якому другий компонент має значення ʻнижня, повніша частина чого-небудь', пор. діал. *гузúрь, гýзеро* ʻнижня частина дерева, снопа' [Гр., I: 336]), *двойлист* [Парт.; Mak.: 213], *двулистник* [Петр.: 9] (пор. пол. *dwulistnik,* чес. *dvoják,* луж. *dwójliścik* id. [Ан.: 196]), *задвíйник* [ВхГик.: 31; Жел.: 242] (останні чотири номени, пов'язуючись із числом *два,* мотивуються тією самою ознакою, що й *рушничкú;* назву *задвíйник* утворив, видно, І.Верхратський від діал. *задвíйний* ʻподвійний, здвоєний' [Жел.: 242]), *гáйник* [Ан.: 196; Мел.: 163] (від *гай,* мотивується місцем зростання рослини). Флорономен *зозýлині сльóзи* став нормативним в українській літературній мові як позначення роду Listera R.Br. [СУМ, III: 678; ОВРУ: 407], ухвалений як науковий термін у [СБН: 89].

Рослина Neottia nidus-avis Rich., поширена на більшій частині України, зовні виглядає своєрідно: голим стеблом нагадує кукурудзу, а її кореневе сплетіння подібне до пташиного гнізда. Цими ознаками зумовлені її назви: *гніздíвка* (степ. [Lind., II: 210; СБН: 101]; пор. рос. *гнездовка,* чес. *hnízdovka,* слвц. *hniezdovka* і т.д. id. [Mach.: 297]; ці номени виникли, видно, під впливом лат. *neottia* id. < гр. *νεοττιά* ʻгніздо' [ЭСЛНР: 105]; припускають також, що цей фітономен міг появитися в різних слов'янських та інших мовах і незалежно від латинського [ЕСУМ, I: 538]), *кукуруз, кукурузка* (бойк. [ВхПч., II: 33; Жел.: 388]). Решта зафіксованих назв цієї рослини зумовлена іншими її властивостями: *миколáйці, прúворотень* (київ. [Рог.: 129; Жел.: 437, 741; Гр., III: 410, 423]), *люби* [Ум.; СБН: 100], *зýби* [Ан.: 225; Ум., I: 210]. Перша пов'язана із часом цвітіння рослини – у період літнього свята на честь святого Миколая (22 травня); *прúворетень* утворено від *прúворот* ʻзілля, яке має чаклунську силу' [СУМ, VII: 580]; *люби* вказує на те, що та чаклунська сила використовується переважно для привернення коханого (коханої), пор. укр. діал. *любка* id. (поділ. [Mak.: 240], див. ще [ЕСУМ, III: 321; IV: 14, 569]). Номен *зýби* – результат переосмислення загальновживаного слова

і мотивується використанням рослини від зубного болю, пор.: «Ім парять зуби» [Рог.: 129; Ан.: 225]. Із цих назв нормативною в сучасній українській літературній мові стала *гніздівка* [ВТССУМ: 240; ОВРУ: 407], уперше вжита у ролі наукового терміна в [Мел.: 183] і ухвалена в цій функції в [СБН: 101].

Для позначення виду Epipactis palustris Crantz, який зростає на більшій частині України, засвідчені назви: *кукуру́чка* (галиц. [Нов.: 98; Гр., II: 322]; очевидно, від *кокори́чка* під впливом слова *кукуру́дза,* мотивується буйним листям рослини, пор. ст.укр. *кокоричка* ʻPolygonatum multiflorum' [1642, Слав.: 320], яке пов'язується із прасл. **kokor-* ʻкорінь; дерево; кущ; пень з коренем; кучері' [ЕСУМ, II: 505; Mach.: 270; Br.: 244]), *коручка* [ВхГик.: 31] (назва виникла, видно, із **кокоручка* внаслідок гаплології; інакше і непереконливо в [ЕСУМ, III: 45]). Для виду Epipactus artrorubens Sch. записано назву *любка* [Рог.: 121; Піск.: 129; Руб., VII: 28], для виду E. helleborine Crantz (E. latifolia All.) – *дре́млик* [Ан.: 134; Мел.: 105] (пов'язується, імовірно, з *дрімáти*), *кору́чка* [Жел.: 369], *куру́чка* [ВхСпис; Мел.: 105]. Нормативною в українській науковій ботанічній номенклатурі для позначення роду Epipactis Zinn утвердилася назва *ко́ручка* [ОВРУ: 407; РУСб.: 189] (чомусь із наголосом на першому складі, невідомо, з якого джерела це взято). Уперше вжита в ролі наукового терміна у [ВхГик.: 31] і ухвалена в цій функції в [СБН: 56].

Із видів Cephalanthera Rich. найпоширеніший на більшій частині України вид C. longifolia Fr., для якого в джерелах зафіксовано назви: *булáтка* [ВхГик.: 31; Жел.: 49] (утворена від *булáт* ʻвисококоякісна сталь; меч'; флорономен мотивується, очевидно, мечеподібними листками; інакше в [ЕСУМ, I: 289]), *дівока* (галиц. [Нов.: 97; Гр., I: 387]; субстантивований прикметник жін. роду, запозичений від пол. *diwoka* ʻдика' – деривата прасл. **diva* id. [ЕСУМ, II: 85]). Номен *булáтка* став нормативним в українській науковій ботанічній номенклатурі для позначення роду Cephalanthera Rich. [ОВРУ: 408]. Уперше у функції наукового терміна використаний у [ВхГик.: 31] і ухвалений у [СБН: 35].

Зовнішнім виглядом окремих частин рослини Gymnadenia conopsea R.Br. (зростає на більшій частині України, крім Степу), мотивуються її назви *биле́нець* [ВхГик.: 31; Жел.: 26], *били́нець* [ВхБот.1905; Мел.: 131] (від *били́на* – за характерним стеблом, яке має дуже дрібні листочки; пор. подібний принцип мотивації в пол. *golek* id. [Maj., II: 371]), *ру́чка Пресвятóї Діви* (волин. [Нов.: 99; Гр., IV: 90]), *ручки Христові* [ВхГик.] (останні дві назви мотивуються коренем рослини, який нагадує руку з пальцями; пор. чес. морав. *Panny Marie prsty,* слвц. *ručička Kristova* [Mach.: 298], пол. *boża rączka, dłoń Chrystowa* id. [1613, Maj., II: 371]), *зозулині сльозки, зозульки* (степ.), *сіренька зязюля* (харк.) [Ан.: 161; СБН: 71] (назва *зозулині сльозки,* можливо, перенесена від Listera ovata або Orchis – див. вище; *зозульки* – універб, утворений на основі попередньої складеної назви).

Для іншого, менш поширеного в Україні виду Gymnadenia odoratissima Rich. засвідчено назви *бóжа свíчка, свíчочки́ польові́* (обидві в гуцул. гов. [Шух., I: 21; Гр., IV: 110]; в останньому джерелі помилково *світочки́ польові́* з покликанням на В.Шухевича, в якого насправді *свíчочки́ польові́;* компоненти *свíчка, свíчочки́* мотивуються асоціацією продовгастого суцвіття зі свічкою). Із усіх цих назв двох видів Gymnadenia R.Br. нормативним в українській науковій ботанічній номенклатурі став *били́нець* [ОВРУ: 409]. Уперше вжитий як науковий термін у [ВхГик.: 31], потім у [Мел.: 131] і ухвалений у цій ролі в [СБН: 71].

Засвідчені назви рослини Platanthera bifolia Ricc. (зростає в Закарпатті, Карпатах, Прикарпатті, Розточчі-Опіллі, Поліссі, рідше в Лісостепу, дуже рідко в Степу; за свідченням Анненкова, раніше цю рослину називали по-латинськи Orchis bifolia, тому в неї є спільні назви з іншими видами Orchis L. [Ан.: 260]): *лю́бка* (сер. наддніпр. [Б.-Н.: 214; ЯЧ: 112]; від *люби́ти,* мотивується вживанням відвару кореня як засобу, який збудливо діє на статеві органи, див. [Ан.: 260]; пор. рос., біл. діал. *любка* id., а також близькі за мотивацією біл. діал. *чараўнік, прычар* id. [Кис.: 99]), *ши́рот пáрлист* [ВхГик.: 31; Жел.: 1090] (перший компонент назви пов'язується з двома широкими овальними листками, а другий – композит: *пар* – від *пáра* ʻдва' і *лист*), *кукушкині сльози* [Рог.: 131; Піск.: 118; СБН: 116], *сторчець смольний* (київ. [Ан.: 260; СБН: 116]; компонент *сторчець* – від діал. *сторчáти* ʻстирчати', зумовлений застосуванням рослини для лікування чоловічої імпотенції; пор. пол. *storczyk* ʻзозулинець, орхідея (orchis)' [ПУС, II/2: 96], пор. ще [ЕСУМ, V: 429]). Назва *лю́бка* ʻPlatanthera Rich.' стала нормативною в українській літературній мові [СУМ, IV: 563; ОВРУ: 409], ухвалена як науковий термін у [СБН: 116].

Збагачення української мови новими назвами дикорослих трав родини зозулинцеві у період XIX – поч. XX ст. відбувалося трьома основними шляхами – через словотворення, переосмислення слів (вторинна номінація) і запозичення готових флорономенів із інших мов.

Більшість однолексемних новотворів виникла в результаті словотворення, переважно суфіксального. Нові назви дикорослих трав утворювалися здебільшого від субстантивних *(мудятник, гайник, гніздівка, кукурузка, приворотень, булатка билинець* та ще деякі), дієслівних *(любжа, любка, дремлик, урісник, сторчець)* та ад'єктивних (*зазулинець, прямик, задвійник, широт*) основ. Невелику кількість становлять складні найменування, пор.: *стулигуз, двойлист, двулистник, парлист.*

Унаслідок субстантивації прикметника виникла назва *дівока.*

Досить продуктивним джерелом збагачення назв диких трав у цей період є переосмислення слів *(зозулька, слочок, зуби)* і словосполучень *(зозулині сльози, зозулячі чобітки, зозулині рушнички, курячі сльози, попові яйця, земляне серце, божа свічка* та ін.) Нові найменування виникають унаслідок перенесення значення також усередині ботанічної номенклатури, яке зумовлене схожістю рослин, напр.: *зазулині черевички* ʻOrchis L.ʼ < ʻCypripedium calceolus L.ʼ, *терлич* ʻCypripedium calceolus L.ʼ < ʻGentiana L.ʼ, *кукуруз* ʻNeottia nidus-avis Rich.ʼ < ʻZea mays L.ʼ та деякі ін.

З іншомовних запозичень – тільки *орхідея.*

Літературною нормою української мови стали новотвори цього періоду *зозулинець, орхідея, коральковець, зозулині сльози, гніздівка, коручка, булатка, билинець, любка.*

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Авг. – Августинович Ф.М. О дикорастущих врачебных растениях Полтавской губернии // Труды комиссии при университете св. Владимира для описания губерний Киевского учебного округа. – К., 1853. – Т. 2. – С. 1–91.

Ан. – Анненков Н. Ботанический словарь. – СПб., 1878. – XXI, 645 с.

Б.-Н. – Білецький-Носенко П. Словник української мови / Підгот. до вид. В.В.Німчук. – К., 1966. – 423 с.

Вол. – Волян В. Начальное основание рослиннословія про нижшіи гімназіа а нижшіи реальніи школы в ц.к. Австрійской державі. – Відень, 1854. – 271 с.

ВРУ – Визначник рослин України. – 2-е вид., випр. і доп. – К., 1965. – 877 с.

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / Укл. і гол. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь, 2005. – 1728 с.

ВхБот.1905 – Верхратський І. Ботаника на низші кляси шкіл середних. – Львів, 1905. – 238 с.

ВхГик. – Гикель Е. Ботаника для шкіл низших гимназіяльных и реальных / На рус. язык переложив И. Верхратскій. – Львів, 1873. – 208 с.

ВхПч. – Верхратський І. Початки до уложення номенклятури и терминологіи природописноі, народнёі. – Львів, 1864–1872. – Вип. I–V.

ВхСпис – Верхратський І. Спис важнійших виразів з руской ботанічной термінольогії і номенклятури з оглядом на шкільну науку в висших клясах гімназії. Львів, 1892. – 48 с.

Гавр. – Гавришкевич І. Початок до уложення термінології ботанічної руської // Перемишлянин на рік 1852. – Перемишль, 1852. – С. 133–147.

Гол. – Дзендзелівський Й.О., Ганудель З. Словник української мови Я.Ф.Головацького // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Пряшів, 1982. – Т. 10. – С. 311–612.

Гр. – Словарь української мови: У 4 т. / За ред. Б.Грінченка. – К., 1958–1959. – Т. 1–4.

ДГРС – Дворецкий И.Х. Древнегреческо-русский словарь: В 2 т. – М., 1958. – Т. I –II. – 1904 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7 т. – К., 1982–2012. –
Т. 1–6.

Жел. – Желеховский Є., Недільский С. Малоруско-німецкий словар: У 2 т. – Львів, 1885–1886. – Т. 1–2. – 1121 с.

Кис. – Киселевский А.И. Латинско-русско-белорусский ботанический словарь. – Минск, 1967. – 159 с.

ЛРС – Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 1976. – 1096 с.

Мел. – Мельник М. Українська номенклятура висших ростин. – Львів, 1922. – 356 с.

Нов. – Львовянинъ: Приручный и господарскій місяцесловъ на рікъ звычайный 1861. – Львів (без року вид.; на с. 94–103 список галицьких народних назв рослин, укладений Макс.Новицьким).

ОВРУ – Определитель высших растений Украины. – К., 1987. – 546 с.

Парт. – Партицкий О. Нѣмецко-руский словаръ. – Львів, 1867. – XVI, 432, 382 с.

Петр. – Украинско-латинский ботанический словарь: Рукопись Собрания Петрушевича. – № 4. – 94 арк. Зберігається в БАН Російської Федерації (СПб.).

Піск. – Піскунов Ф. Словник живої народної, письменної і актової мови руських югівщан Російської і Автро-Венгер. імп. – 2-е вид.– К., 1882. – V, 304 с.

ПУС – Польсько-український словник: У 2 т., 3 кн.; Редкол.: Л.Л.Гумецька (гол. ред.) та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958–1960. – Т. I–II.

РО – Рогович А. Обозрение семенных и высших споровых растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа. – К., 1869. – 308 с.

Рог. – Рогович А.С. Опыт словаря народных названий растений Юго-Западной России с некоторыми поверьями и рассказами о них // Записки юго-западного отдела Русск. географ. общества за 1873 г. – К., 1874. – Т. I. – С. 109–179.

Руб. – Руберовский Н.А. Словарь малороссийского наречия: У 18 т. / Рукопис зберігається в БАН Російської Федерації (СПб.), шифр № 19.1.1.

РУСб – Російсько-український словник ботанічної термінології і номенклатури. – К., 1962. – 340 с.

Сабадош – Сабадош І.В. Формування української ботанічної номенклатури. – Ужгород, 1996. – 192 с.

СБН – Словник ботанічної номенклатури (Проєкт). – К., 1928. – 313 с.

Слав. – "Лексікон словено-латинскій" Є.Славинецького та А.Корецького-Сатановського // Лексикон латинський Є.Славинецького. Лексикон словено-латинський Є.Славинецького та А.Корецького-Сатановського / Підгот. до вид. В.В.Німчук. – К., 1973. – С. 421–540.

ССк. – Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. – Ужгород, 2008. – 480 с.

СУМ – Словник української мови: В 11 т. – К., 1970–1980. – Т. І–XI.

Ум. – Уманець М. і Спілка А. Словарь російсько-український. – Львів, 1893–1898. – Т. І–IV.

Шух. – Шухевич В. Гуцульщина. – Львів, 1899 –1908. – Ч. 1–5.

ЭСЛНР – Каден Н.Н., Терентьева Н.Н. Этимологический словарь латинских названий растений, встречающихся в окрестностях агробиостанции МГУ «Чашниково». – М., 1975. – 203 с.

ЯЧ – Яната О. Спис рослин, зібраних д. Громегою в Черкаськім повіті на Київщині // Збірник природничо-технічної секції Українського наукового товариства в Києві. – К., 1912. – Вип. 2. – С. 109–154.

Hl. – Hlibowicki J. Benennungen der in der Bukowina vorkommenden Pflanzen, in lateinischer, deutscher, romänischer und ruthenischer Sprache.– Czernowitz, 1890. – 13 S.

Lind. – Lindemann E. Flora Chersonensis. – Odessae, 1881–1882. – T. 1–2.

Mach. – Machek V. Česká a slovenská jména rostlin. – Praha, 1954. – 366 s.

Maj. – Majewski E. Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich. – Warszawa, 1889–1894. – T. II. – 885 s.

Mak. – Makowiecki S. Słownik botaniczny łacińsko-małoruski. – Kraków, 1936. – 408 s.

Иван Сабадош

ОБОГАЩЕНИЕ ЛЕКСИКИ ДИКОРАСТУЩЕЙ ТРАВЯНИСТОЙ ФЛОРЫ В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ XIX – НАЧ. XX ВВ. (СЕМЕЙСТВО ORCHIDACEAE)

Аннотация. По данных памятников письменности характеризуются новые названия дикорастущих травянистых растений, появившихся в украинском языке в период XIX – нач. XX вв. Устанавливаются пути появления этой лексики, мотивы номинации, просхождение, образование. Используется по мере возможностей аналогичный материал других славянских языков.

Ключевые слова: название, мотивация названия, этимология, украинский язык.

Ivan Sabadosh

THE DEVELOPMENT OF THE VOCABULARY OF WILD GRASSY FLORA IN THE UKRAINIAN LANGUAGE OF THE 19TH AND THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURIES (LABIATAE Family)

Resume. The names of wild grassy plant having appeared in Ukrainian in the 19th and at the beginning of the 20th century have been analyzed. The author uses the written monuments as the material for investigating the vocabulary. The ways of its appearance, origin and formation have been considered. Similar material from other Slavonic languages has been used as far as possible.

Key words: names, name, motivation of the name, etymology, Ukrainian language.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2013 р.

Сабадош Іван – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови УжНУ.